

עלון המשפט



ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם בנשיאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637

גלין חודש אב ה'תשע"ה | 76

תוכן העניינים:

א | שמיטת כספים חלק א' - החובות הנשמטים בשביעית

ב | שמיטת כספים בחשבונות בנק

ג | כתיבת פרוזבול שלא מדעת המלוה

מודעה רבא לאורייתא

בשמחה רבה הננו לבשר ולהזמין את הציבור הרחב לכנס הגדול

יום העיון הכ"ה

בענייני שמיטת כספים ופרוזבול

אשר יתקיים בעזהש"ת

ביום רביעי כ"ז אב תשע"ה

בהיכל כוללנו ביהמ"ד היכל שמואל

רח' פנים מאירות 1 עיה"ק ירושלים

במעמד ובראשות גדולי הדיינים

שליט"א

מנחה 14:45

ניתן להאזין לשיעורים בשידור חי ב"קול

הלשון" טל: 03-6171111 ואח"כ כוכבית

או בשלוחה 172 לאחר השיעורים

בית הדין ובית ההוראה "נתיבות חיים"

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

ניתן לקבוע תור לדיונים בביה"ד "נתיבות חיים"

בפל': 052-7642-346

(בין השעות 8:00-6:30 בערב)

הדיונים נערכים בשפות עברית, אנגלית ואידיש.

בית הדין יוצא לפגרה

מיום ה' יד אב עד יום ה' כח אב

בית ההוראה יהיה סגור

מיום ו' טו אב עד יום א' כד אב

הרב יוסף פליישמן שליט"א

שמיטת כספים חלק א' - החובות הנשמטים בשביעית

1. שביעית משמטת כל חוב הבא מחמת הלוואה, בין חוב בעל פה ובין חוב בכתב¹, בין אם המלוה איש או אשה², בין אם ההלוואה היא כסף או אוכל או שאר כל דבר, כל שאין הלוה צריך להחזיר אותו הדבר בעיני³. ולכן אשה שהלוותה ככר לחם לשכנתה⁴ ולא קבעה זמן⁵, החוב נשמט בסוף שנת השמיטה. אבל חוב של דבר החוזר בעין, אינו נשמט, כיון שאינו הלוואה אלא שאלה, ולכן מי ששאל כלי מחבירו, אין שביעית משמטתו.

2. חוב שזמן פרעונו נקבע לאחר סוף היום של ערב ראש השנה שבשנה השמינית אינו נשמט⁶. ולכן אם הלוה לחבירו חמשה ימים קודם ראש השנה, לתקופה של שבוע, אין החוב נשמט. ואם הלוה כסף יותר משלושים יום שקודם ראש השנה, ולא קבע זמן לפרעון, החוב נשמט⁷. ואם הלוה כסף תוך שלושים יום שקודם ראש השנה ולא קבע זמן לפרעון, נחלקו הפוסקים האם החוב נשמט⁸. ובמקום שנהגו שהמלוה יכול לתבוע את הלוה קודם שלושים יום, לכ"ע החוב נשמט⁹. ואם החוב הוא של שאר דברים ולא כסף, החוב נשמט¹⁰.

« המשך בעמוד הבא »

1. משנה שביעית (פ"י מ"א), וכפי פירוש הגמ' בגיטין (לז, א) במסקנה.

2. כן מוכח מן הגמ' בגיטין (יח, א) "מאימתי כתובה נשמטת".

3. מקורו הוא בפירוש מלאכת שלמה על המשנה בשביעית פ"י מ"ב, והובאו דבריו בשו"ת חיים שאל להחיד"א (ח"ב סי' לח ס"ק יג) ובעוד אחרונים. ומיירי שהלוה מחזיר אותו סוג חפץ שלוה, אבל אם משלם במעות, אין דינו כחוב אלא כמכר, ודינו יבואר להלן.

4. הבן איש חי כותב בפרשת כי תבוא (ס"ו נו) שהנהיג בבגדאד שהנשים יליו דבר לשכנתם אחר שכתב הבעל פרוזבול, כדי לקיים בזה מצות השמטת כספים. בדומה לזה נהג הסטייפלר (אורחות רבינו ח"ב עמוד שעג) להלוות אחר שעשה פרוזבול כדי לקיים המצוה. ועיין בספר שמיטת כספים ופרוזבול (פרק יד סעיף א) שמאריך בענין זה.

5. עיין דין 2 והערה 10.

6. בגמ' מכות (ג, ב) יש מחלוקת בין שני לשונות בגמ' אם שביעית משמטת חוב לעשר שנים, טעם הסובר שאין שביעית משמטת הוא כיון שבסוף שמיטה אין החוב בכלל 'לא יגוש' כיון שעוד לא הגיע זמן הפרעון. בשו"ע (ס"ו סז סעיף י) נפסק שאין שביעית משמטתו, ומבואר שם בשו"ע שעשר שנים לאו דוקא, אלא הוא הדין כל שזמן פרעונו הוא אחר ערב ראש השנה של שנה שמינית.

7. סתם הלוואה אינה ליותר משלושים יום.

8. בגמ' במכות (ג, ג) למדו מפסוק שיש שמיטה נוספת כעין שביעית, שאין המלוה יכול לתבוע חובו לפני שלושים יום, ואם כן לכאורה דינו שווה למלוה לעשר שנים שאין שביעית משמטתו כיון דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש.

וכן כתב האור זרוע במסכת עבודה זרה סי' קכג, ומפרש על דרך זו הגמ' בירושלמי שביעית (פרק י הלכה א), וכן מפרש הפני משה והר"ש סיריליאו שם, ובדבר אברהם (ח"א סי' לב) מוכיח מחידושי הר"ן (שבת קמח, ב) שסובר כהאור זרוע. אמנם ה"ח בסיומן סז סעיף יג מוכיח שדעת הרמב"ם בהלכות שמיטה פ"ט ה"ה ששביעית משמטת, שהרי הרמב"ם פוסק הדין שבמשנה ב שהשוטח את הפרה בערב ראש השנה שביעית משמטת למי שלקח בשר בהקפה והטעם שמשמט לפי שעבר שביעית על החוב, והיות שלא קבעו זמן, ושית הרמב"ם שיש

בזה דין של הלוואה, א"כ יהיה דינו כסתם הלוואה, שזמנה ל' יום, ובכל זאת הרמב"ם פסק ששמיטה משמטת, הגם שאין הקונה חייב לשלם עד שלושים יום כדין סתם הלוואה, ואם כן בהכרח שאף סתם הלוואה שלושים יום שביעית משמטתו. בטעם החילוק ממלוה לעשר שנים כתב התומים בס"ק טז (והובאו דבריו ברע"א ריש סי' עג), שאף סתם הלוואה שלושים יום, יכול המלוה לתפוס מנכסי הלוה תוך שלושים יום. ובמנחת שלמה (תניינא

סוף סימן קכג) כתב שבסתם הלוואה אם המלוה זקוק לכסף והלוה יש לו כסף, הלוה חייב לשלם למלוה. וכן כתב האגרות משה (ח"מ ח"ב סי' יד ד"ה והנה) "הטעם דמאחר דלא קבע זמן אירע שנוגשו א צריך למעות", והוא מבאר שאף שאין המלוה יכול לתבוע בבית דין, אבל חוץ לבית דין יכול לתבוע, כיון שלא פירש שמלוה לשלושים יום. הדבר אברהם שם מסביר החילוק שסתם הלוואה שלושים יום הוא איסור על המלוה לתבוע קודם שלושים יום, כעין איסור לא יגוש בשביעית, אבל החוב הממוני הוא מיד. וכעין זה כתב בשיעורי ר' שמואל מכות סי' קעו-קעז

שמחלוקת הפוסקים אם בסתם הלוואה שלושים יום החוב נשמט תלוי בטעם הדין סתם הלוואה שלושים יום, אם הוא גזרת הכותב (כמו שדייק הגר"ד ברמב"ם הל' מלוה יג, ה) או אומדנא בדעת בני אדם כי אם הוא אומדנא אי אפשר לחלק בין סתם הלוואה להלוואה שקבע בה זמן, כי סתם הלוואה היא כמו שקבע זמן של ל' יום. חילוקים אלו של התומים ושל המנחת שלמה והאגרות משה הם בדומה למה שכתב הכסף משנה (הלכות שמיטה פ"ט ה"ט) בשם מהר"י קורקוס לבאר הדין שאם התנה המלוה שלא יתבענו ללוה שביעית משמטת, וז"ל הכסף משנה:

"שאע"פ שאינו יכול לנגוש אותו כיון שהחוב מוטל עליו והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים גם אם יתפוס המלוה משל הלוה יכול ליקח אותו בחובו קרי ביה לא יגוש". ועיין בעלון המשפט (גלין 11 עמוד ד) מה שיש לתמוה על הכסף משנה מסוגיא בשבת דף קמח.

9. המג"א (או"ח סי' שז ס"ק יד) כותב שבמדינתנו תובעים סתם הלוואה תוך שלושים יום, והובאו דבריו ברע"א (ח"מ ר"ם עג) ובפתחי תשובה (שם אות ג), ובמשנה ברורה (סי' שז ס"ק מב).

10. בהלוואת אוכל אין דין 'סתם הלוואה שלושים יום', כיון שהמנהג הוא לתבוע אף לפני שלושים יום, כן כתב בספר הלכות שביעית (סימן י' כ"ס ס"ו). יש לציין שדין זה הוא רק בזמן הזה, אבל בזמן הגמ' כל הלוואה היתה

3. הרבה פוסקים סוברים שהמלוה יכול להאריך את זמן פרעון החוב לאחר ראש השנה של שמינית, גם ללא ידיעת הלוה, בכדי שהחוב לא ישמט¹¹.
4. הרבה פוסקים סוברים שאם קבעו בשעת הלוואה, שזמן הפרעון יהיה אחר שבע מיום שיתבע המלוה, והמלוה תבע את החוב פחות משבוע לפני ראש השנה, אף על פי כן החוב נשמט¹². ויש סוברים שאפילו אם לא תבע המלוה החוב נשמט¹³. אמנם אם תלו את הפרעון בדבר אחר, כגון שזמן הפרעון יהיה כשבנו יתארס, והבן התארס אחרי ראש השנה, הרבה פוסקים סוברים שביעית אינה משמטת¹⁴.
5. אם יש ביד המלוה¹⁵ משכון של מטלטלין מן הלוה, בין אם קבל המשכון בשעת הלוואה, ובין אחר הלוואה, אין החוב נשמט¹⁶. נחלקו

לשלושים יום, שהרי אפילו בהלוואת אוכל הצריכו חז"ל לומר לשון השאילני כדי שיהיה זמן הפרעון מיד, אבל בלשון הלוויני ההלוואה היא לזמן מרובה, כמבואר בר"ן בשבת (דף סג מדפי הר"ף).

11. היסוד לדין זה הוא בגיטין דף לז ע"א, שאין המלוה יכול לכתוב פרוזבול אם אין ללוה קרקע, והמלוה יכול לזכות קרקע ללוה שלא מדעתו כדי שיוכל לכתוב פרוזבול. מוכח מזה שאפשר לזכות לאחר שלא מדעתו, אף אם כתוצאה מזה ייגרם חובה לזוכה, כגון שהחוב של הלוה לא יישמט. והר"ן שם מסתפק אם דין זה בכל התורה או שאינו רק קולא מיוחדת בפרוזבול. מדין זה למדו החלקת יואב (קבא דקושייתא קושיא מו) והבית דוד (ח"מ ס' יז) שהמלוה יכול להאריך זמן הפרעון עד אחר ראש השנה גם בלי דעת הלוה, כיון שעצם הארכת הזמן היא לטובת הלוה, רק שנמשך ממנה חובה ללוה שהחוב לא יישמט. וכן נוטה הח"י הר"ם (ח"מ ס' סז ס"ק ז) וכן פסק הגרי"ש אלישיב (מובא בדרך אמונה פרק ט ציון הלכה ס"ק צז, וכתב שם שהגרי"ש אלישיב ייעץ למי שהלוה כסף אחר שכתב פרוזבול, שהמלוה יאריך את זמן הפרעון עד אחרי ראש השנה). אמנם בתשובות והנהגות (ח"ב ס' תשז) מפקפק על היתר זה, ודעתו שאין לדמות הארכת זמן ההלוואה לזכיית קרקע, שזכייה בקרקע אין בה שום חוב, רק שמשעתף ממנו חוב, שעל ידי זה יוכל המלוה לכתוב פרוזבול, מה שאין כן הארכת הזמן עצם ההארכה משנה הדין שהחוב לא יישמט. ויש לציין שאף אם נאמר שהארכת הזמן נחשבת לחובה, מכל מקום המחנה אפרים (הלכות זכיה מהפקר ס' יא) נוטה לומר שמועיל מחילה של המלוה בעל כרחו של הלוה, ואם הארכת זמן נחשבת למקצת מחילה (עיין בסמ"ע ושו"ך וקצות החושן ריש ס' עג) אין צריך דעת הלוה.
12. הגר"א שטרן (מח"ס שמיטת כספים כהלכתה) הציע שאלה זו לפני כמה גדולים. הגר"ש וואזנר השיב (מודפס בספר שמיטת כספים כהלכתה בשביבי אש סימן ט) שביעית משמטת, שלא נתן המלוה זמן רק כדי שיתארגן הלוה לשלם את החוב, אבל המלוה יכול לתפוס משל הלוה, ויש לדמות דין זה להתנה המלוה שלא לתבוע את הלוה שפסק הרמב"ם שביעית משמטתו, ובכסף משנה כתב הטעם כיון שהלוה חייב בדני משום והמלוה יכול לתפוס (עיין הערה 8). וכן מביא שם בשם הגר"נ קרליץ בחוט שני (על הרמב"ם הלכות שמיטה פ"ט). הגר"ש אויערבאך בתשובתו (שביבי אש סימן יג) מסתפק אם הוא כמו מתנה שלא יתבעו שביעית משמטת, או כמו תוך שלושים יום בסתם הלוואה שנחלקו הפוסקים. דעת הגר"ח קניבסקי (שם סימן כ) שבאופן זה שזמן הפרעון הוא שבוע אחר התביעה, עד סוף השבוע נחשב החוב ככתבן זמנו ואינו נשמט.
13. כן מובא בספר שמיטת כספים שם בשם הגר"נ קרליץ, וטעמו מפני שהיה יכול המלוה לתבועו בערב ראש השנה ושוב היה נחשב כאילו הגיע זמן הפרעון, וכן נראה שפסק הגרי"ש אלישיב (שם סימן יב סק"א) מאותו הטעם. אמנם הגר"ש אויערבאך (שם) דחה סברא זו שהרי למעשה לא תבעו, ולא נתחייב הלוה בערב ראש השנה.
14. הגר"ש אויערבאך (שם) כתב שאפשר שבאופן זה דינו ממש כביעית זמן לעשר שנים ואין שביעית משמטת. ובספר שמיטת כספים כהלכתה פוסק כן בפשיטות. ולדעת הגר"ח קניבסקי פשוט שאין שביעית משמטת.
15. ואם המלוה לא קיבל המשכון מן הלוה, אלא תפסו ממנו, נחלקו התומים (סז, יד) עם הגידולי תרומה (מה, י) והקצוה"ח (סז, ה), שיטת התומים שאם רק תפס, החוב נשמט, אבל הקצוה"ח מפרש הסוגיא גדיטין שכל שיש למלוה משכון מהלוה, בין אם הלוה נתנו מדעתו, ובין אם המלוה תפסו, אין החוב נשמט.
16. מקור הדין הוא משנה בשביעית (פ"י מ"ב), ובירושלמי (סוף הלכה א), נלמד הדין מהפסוק "ואשר יהיה לך את אחיך תשמיט ידיו", פרט למה שיש לאחייך בידך, וכן הביאו תוספות (גיטין לז, א ד"ה דתפיס) ובגיטין (לז, א) מפרש הגמ' הטעם, משום בעל חוב קונה משכון כרבי יצחק. ופירש רש"י בד"ה דקני ליה "הלך כגבוי דמי לענין שביעית". ובתו"ד (ד"ה שאני) מפרש שאף שדינו של ר' יצחק אינו אלא במשכון שלא בשעת הלוואה, מכל מקום אפילו במשכון בשעת הלוואה אין שביעית משמטת, ועיין בש"ך ס' עב סק"ט מה שביאר בדברי התוס' (ו) וכן כתבו עוד ראשונים וכן נפסק בשו"ע (ס' סז סעיפים יב-יג).
17. דעת הרמב"ם בפ"ט הי"ד ודעימיה שרק נגד המשכון אינו נשמט, אבל דעת הרא"ש בגיטין פ"ד ס' יז ודעימיה שאפילו היתר על שווי המשכון אינו נשמט כיון

- הראשונים כשווי המשכון פחות מן החוב, האם חלק החוב העולה על שווי המשכון נשמט¹⁷.
6. אם הלוה נתן למלוה שיק עם תאריך לאחר ראש השנה, אין שביעית משמטתו¹⁸. ואם התאריך לפני ראש השנה, והמלוה לא פדה את השיק, נחלקו הפוסקים, שיטת רוב הפוסקים שאין שביעית משמטת חוב שיש עליו שיק¹⁹. אמנם בשיק של מטבע חוץ (באר"י), והתאריך הוא קודם ראש השנה, יש צדדים נוספים שביעית משמטתו²⁰.
7. חנוני שנותן ללקוח לרשום את הקניות שלו, ולא קבע עם הלקוח שישלם את החובות לפני ראש השנה אין החובות נשמטים בשביעית²¹, ויש מי שסובר שזה דווקא אם אין דרך החנוני לתבוע חובותיו לפני ר"ה²².
8. נחלקו הראשונים האם שביעית משמטת חוב שאינו מחמת הלוואה²³.

«המשך בעמוד 7»

שהירושלמי כתב על דין זה "ושמואל אמר אפילו על המחט", השו"ע בסעיף יב מביא דעת הרמב"ם בסתם, ודעת הרא"ש בלשון "יש מי שאומר". הביאור הגר"א בס"ק כה ובס"ק כו תולה שתי דעות אלו אם פוסקים כשמואל בשבועות דף מג ע"ב שמלוה שאבד משכון שאינו שווה כמו החוב הפסיד כל החוב, שאם פוסקים שאבד כל החוב אין שביעית משמטת כל החוב, ואם פוסקים שלא אבד כל החוב אין שביעית משמטת רק מה שכנגד המשכון, ומה שנכתב בירושלמי הוא שמואל לשיטתיה (וכ"כ הפני משה שם בבאורו לירושלמי), ולפי זה המחבר שפסק (ס' עב סעיף ב) שלא הפסיד כל החוב פוסק כהרמב"ם והרמ"א שפסק שם שהפסיד כל החוב יפסוק כהרא"ש. ישנם עוד הסברים באחרונים על מחלוקת זו.

18. כן פסק האגרות משה (ח"מ ח"ב ס' טו), וטעמו שקבלת שיק עם תאריך לאחר ראש השנה משמטת כהוכחה שהמלוה קובע זמן הפרעון לאחר ראש השנה. טעם נוסף כתב באגרות משה, שהחוב נחשב כגבוי כיון שאסור לבטל שיק על פי חוקי המדינה.
19. לפי הטעם הנני של האגרות משה בהערה הקודמת אין החוב נשמט. גם הגר"ש אויערבאך במנחת שלמה (תנינא סוף ס' קג) פוסק כן מטעם שניתן להשתמש בשיק במקום מזומנים כדי לקנות בחנויות ולשלם חובות, וכן מטעם שלא גרע ממשכון. וכן הגר"י רוזנטל בכרם ציון (הלכות פסוקות ס' כ סעיף יא) פוסק כהאגרות משה ששיק נחשב לגבוי, ומוכיח מהא שפסק דין נחשב לגבוי ואינו נשמט, שד"ן כגבוי לענין שמיטת כספים אינו כד"ן כגבוי לשאר דברים. גם הגר"ש וואזנר (שביבי אש ס' ט אות ה, שבת הלוי (ט, רצא אות ה)) סובר ששיק דינו כמשכון. אמנם הגרי"ש אלישיב (שביבי אש ס' יב אות ג) מחייב לכתוב פרוזבול מספק, שמא אין השיק רק כשטר חוב מן הלוה למלוה (יש לציין שבספר השיק בהלכה מביא בשמו שאין עוברים על כל תלין אם משלמים בשיק, כיון שאפשר לקנות בשיק. ואפשר לבאר החילוק, שלענין כל תלין מספיק שיש אפשרות לפועל ליהנות משכרו, אבל עדין נחשב השיק לחוב עד פדייתו).
- אבל לא הבנתי, כי בספר השיק כהלכה (פרק א הערות 27, 82) מובאים כמה עדויות שהגר"ש אלישיב פסק ששיק נחשב ככסף לכל דבר, ואפילו באופן שנותן השיק מת, פסק הגרי"ש אלישיב, שמי שקיבל השיק יכול לפדות, מטעם שכבר קיבל הכסף, וא"כ למה שביעית שהוא דין דרבנן הסתפק שאולי אינו כגבוי, ובספר הלכות שביעית (כס"ד עג) כותב שרק שיק בנקאי נחשב כגבוי, אבל לא שיק אישי, כיון שהכסף בבנק עדין נזקף לזכות הלוה עד לפדיית השיק.
20. בספר השיק בהלכה (יד, יח) פסק שבשיק ממט"ח באר"י צריך פרוזבול לפי אלו שהחשיבו שיק כגבוי כיון שאפשר לקנות בו דברים, מכיון שאי אפשר להשתמש בשיק של מט"ח לשלם חובות ולקנות בו. אמנם הסתפק שלפי הטעם של האגרות משה שהחוב כגבוי, בגלל שאסור עפ"י החוק לבטלו, מה הדין כיון שקשה לקיים החוק, מחמת שאינו בארץ של הבנק, אמנם יש להוסיף על דבריו שלפי הטעם של הגר"ש אויערבאך והגר"ש וואזנר שלא גרע השיק ממשכון, יתכן שגם בשיק ממט"ח אין החוב נשמט.
21. בשביעית פ"י מ"א נחלקו רבי יהודה ורבנן אם הקפת חנות נשמטת בשביעית, לדעת רבנן אינה נשמטת ולדעת רבי יהודה רק החוב של הקניה האחרונה אינו נשמט, וקיי"ל כרבנן.
22. עיין הערה 25 ועיין דין 9 בדעת המרדכי.
23. בשביעית פ"י מ"ב שנינו שהקונה בשר בראש השנה של שמינית ונתעברה השנה, ונודע שאותו היום היה ערב ראש השנה, החוב נשמט. הרמב"ם בפ"ט ה"ה פסק כמשנה זו, אף שבהלכה י"א פסק בהקפת חנות חדת רבנן (שהובאה בהערה 21). הראב"ד חולק על הרמב"ם וכתב שמבואר בירושלמי שהתנא של המשנה שחוב קניית בשר נשמט סובר כרבי יהודה ואנחנו פוסקים כרבנן. לדעת הראב"ד כל חוב שאינו דרך הלוואה אינו נשמט. הכסף משנה מיישב דעת הרמב"ם בשתי דרכים, א. שרק אם החנוני הקיף לקונה זה כמה פעמים, אין החוב נשמט, כי יש לו דין הקפת החנות, אבל אם החנוני הקיף לו באופן חד פעמי, החוב משמט כד"ן כל חוב. ב. שרק המוכר ביום טוב שאינו יכול לגבות החוב בו ביום, נעשה מיד כאילו זקפו עליו במלוה, כיון שאינו עשהו כהקפת החנות, אלא היה נמנע מלשלם, ושביעית משמטת. ולפי זה הקונה באופן חד פעמי ביום חול, או כל חוב אחר שאינו מחמת הלוואה, דינו תלוי בין שני התירוצים בכסף משנה. ועיין בהערה 25 ישוה הבית יוסף על הרמב"ם.

«המשך בעמוד 7»

שמיטת כספים בחשבונות בנק

שאלה:

אדם שיש לו כסף המופקד בבנק בתכניות חסכון או בחשבון עו"ש אבל לא הלווה כסף לאנשים פרטיים, האם הוא צריך לכתוב פרוזבול. ובמקרה שלא כתב פרוזבול, האם מותר לו לגבות את הכסף מהבנק או שהחוב נשמת.

תשובה:

לכתחילה כל מי שיש לו כסף המופקד בבנק בין בחשבון עו"ש ובין בתכניות חסכון צריך לכתוב פרוזבול. אם לא כתב פרוזבול יש הבדל בין תכניות חסכון לבין חשבון עו"ש. בתכניות חסכון ודאי מותר לגבות את חצי הסכום המופקד, ועל החצי השני הוי ספיקא דדינא. בכסף המופקד בעו"ש יש הבדל בין הבנקים, בבנקים שכתוב בנוסח ההיתר עיסקא אלא הלוואה, שכל הפעולות הם על פי היתר עיסקא דינו תכניות חסכון. אבל בבנקים שכתוב בנוסח ההיתר עיסקא, שההיתר עיסקא יחול על עסקים שיש בהם איסור ריבית, מכיון שכסף המופקד בעו"ש רגיל אינו נושא ריבית, נמצא שהכסף הוא הלוואה רגילה ושביעית משמטת.

ההגדרה ההלכתית של ההפקדות בבנק

שיעסוק בהם הבנק הם בתורת פלגא מלוה ופלגא פקדון ולפי נוסח זה נמצא שאף בפעולות שאין בהם איסור ריבית, ובהפקדה בעו"ש, הכסף מופקד בתורת עיסקא, וחצי הכסף ודאי שאינו נשמת, אמנם ברוב הבנקים היום הנוסח הוא "שכל עניני הכספים שיש בהם איסור ריבית הם בתורת פלגא פקדון", ואם כן הפקדה לחשבון עו"ש רגיל שאין בו משום ריבית, אינו נכלל בהיתר עיסקא, ודינו כהלוואה רגילה שכולו נשמת.

בשו"ע חו"מ סי' סז נפסק ששביעית משמטת את המלוה, ואסור למלוה לגבות חוב שעברה עליו שביעית, אבל פקדון אינו נשמת בשביעית. והנה כסף המופקד בבנק לכאורה דינו כהלוואה, שבעל החשבון הלוה לבנק, ואף שבטפסי הבנקים מופיע הנוסח שבעל החשבון מפקיד כסף, מכל מקום באמת אין זה פיקדון אלא הלוואה, שהרי הבנק אינו שומר את שטרות הכסף בכספת, אלא משתמש בהם. ואם כן שביעית משמטת חובות הבנק.¹

אמנם ההפקדות בבנקים בארץ ישראל אינם הלוואות רגילות, שהרי הבנקים כולם נוהגים לעשות את כל עסקיהם על פי היתר עיסקא כדי שלא להכשל באיסור ריבית.

כידוע יסוד ההיתר עיסקא הוא על פי תקנת מהר"ם ז"ל שהכסף שנותנים ללוה הוא חציו פקדון והוא באחריות המלוה וחציו הלוואה והוא באחריות הלוה, וממילא אף שאסור ללוה ליתן ריבית על חלק ההלוואה, מכל מקום על חלק הפקדון מותר לו ליתן רווחים שהרי הוא של המלוה וחלק המלוה הרויח,² ואם כן כיון שכל כסף המופקד בבנק הוא על פי היתר עיסקא, נמצא שאינו כהלוואה רגילה שנשמטת שהרי חציו הוא פקדון, וחצי מהכסף המופקד בבנק אינו נשמת. אלא שיש לדון על החצי השני שניתן בתורת הלוואה אם דינו כהלוואה סתם שנשמט בשביעית או לא, וכמו שיבואר להלן.

אמנם יש להדגיש שרק תכניות חסכון, או הפקדות אחרות שנושאות רווחים ויש בהם איסור ריבית, הם על פי היתר עיסקא, כדי להנצל מאיסור ריבית, וממילא חצי הכסף הוא פקדון, אבל כסף המופקד בחשבון עו"ש רגיל שאין מקבלים ריבית, בהם יכול להיות שההפקדות אינם על פי היתר עיסקא, רק כהלוואה רגילה. ולמעשה יש הבדל בין הבנקים בעניין זה, בנוסח היתר עיסקא של חלק מן הבנקים (כגון היתר עיסקא של בנק לאומי משנת תשל"ו) כתוב "שכל עניני הכספים

איסורי שמיטת כספים בבנקים

בקובץ שערי צדק ח"ב עמ' 73 חידש הכותב שאין איסור למשוך פקדונות מן הבנק אחר שביעית, אף אם לא כתב המלוה פרוזבול, לפי המבואר בחו"מ סי' סז סל"ו "שהמחזיר חוב שעברה עליו שביעית יאמר לו המלוה משמט אני וכבר נפטרת ממנו, אמר לו אף על פי כן רצוני שתקבל, יקבל ממנו", וכתב שם שהנהלות כל הבנקים נותנות הוראה לפקידים לנהוג לומר "אף על פי כן". אמנם אם הפקיד אומר "אף על פי כן" על פי הוראת המנהל המוסמך על כך, אין שום איסור, אך אם הפקיד לא אמר "אף על פי כן" יש לומר שאף שלפי כללי ניהול הבנק יש להחזיר פקדונות לאחר שביעית, מכל מקום אם אין המלוה רוצה לגבות חובו, לא יפציר בו הבנק שיגבה את חובו, שהרי הבנק מעוניין שהכסף ישאר בבנק לעולם, ואם כן קשה להתיר להוציא הכסף על פי היתר זה.

עוד דנו הפוסקים שאפשר שהחוב בבנק אינו נשמת כיון שבבנקים וחברות בע"מ אין שיעבוד וחויב תשלומין על האדם כלל, והחוב חל רק על נכסי החברה, וחויבי הבנק הוא כשיעבוד נכסים בלא שיעבוד הגוף, שכתב התומים בסי' סז סקכ"ה שאין בה דין שמיטת כספים, והובאו דבריו במנחת חינוך מצוה תעז, אמנם האחרונים דנו הרבה בחידוש זה והוכיחו שלפי דברי התומים עצמו בסי' סז ס"ק מג שוב אין ראייה לדין זה, ועיין שמיטת כספים כהלכתה להגרש"א שטרן שליט"א בשביבי אש סי' יא שנשאר בצ"ע.³

שמיטת כספים בחלק המלוה שבעיסקא

בשו"ע סי' סז ס"ג נפסק כדעת מהר"ם מרוטנבורג שהחצי מלוה שבעיסקא נשמת בשביעית, ורק החצי פקדון אינה נשמת בשביעית, והסמ"ע והש"ך לא השיגו עליו. אמנם דין זה אינו מוסכם לכל הדיעות, ומצינו כמה פוסקים שחולקים על דין זה וסוברים שאף החצי מלוה אינו נשמת בשביעית ודינו כחלק הפקדון.

הצדדים שחלק המלוה אינו נשמת הם שנים: א. מכיון שחלק המלוה אינו דומה לכל הלוואה שניתנה להוצאה, שהרי מבואר בגמ' ב"מ דף קד ע"ב שאסור להשתמש בזה לצרכיו, ואסור ל'מישתי ביה שיכרא', ואם כן אפשר שדינו כמלוה הוא רק לענין שהלוה חייב באחריות, ולענין

«המשך בעמוד הבא»

3 טעם נוסף העלה בפני הגאון ר' אברהם בוטרמן שליט"א, מאחר ובד"כ הבנקים מחתימים את הלוקחות בפתחות החשבון שכל דו"ד ידון בערכאות ומאחר ובערכאות דנים שאינו משמט ממילא יש לראות בזה כאילו התנו ע"מ שלא תשמטני בשביעית וכמש"כ הטור בסי' כו ואף שהאריכו לדון בדבריו אפשר שלגבי זה יועיל שידונו כן דיני ישראל שהחוב לא נשמת וע"ע ברכ"י שם אות ח.

1 גם אין לומר שתכנית חיסכון הסגורה לכמה שנים תיחשב למלוה את חבירו לעשר שנים שאין שביעית משמטת, כיון שזמן הפרעון הוא אחר שביעית, שהרי ניתן לשבור תכנית חיסכון ולהוציא את הכסף. וכן כתב בספר שבות יצחק פ"ה בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכתב שם שאף אם יפסיד רווחים או ישלם קנס אם ישובור את התכנית, או ייצטרך להמתין שבועיים כדי לקבל את הכסף, מכל מקום יש לו את הזכות לתבוע את חובו מיד רק שיש פרוזבולה (הליך ניהולי) איך לגבותו. אכן תכנית חיסכון שלא ניתן לגבות כלל בשביעית אין שביעית משמטת.

2 לוח על פי היתר עיסקא נקרא 'מקבל', שהרי אינו רק לוח כסף, אלא מקבל כסף להשקעה, והרווחים שהנותן מקבל מהמקבל הוא רק על החלק הפקדון כפי מה שחלק הפקדון הרויח. ובאמת היה יכול המקבל לטעון שהמעוות נפסדו באונס, ויהא פטור, שהרי דינו כשומר, וגם יכול לטעון שלא הרויח כלום במעוות, אלא שעל זה עשו תחבולה שסיכמו ביניהם שלא יהא נאמן לומר שהפסיד אלא על פי עדים כשרים, וכמבואר בתרומת הדשן סי' שבו, ועל הרווח לא יהא נאמן לומר שלא הרויח אלא בשבועה, וכיון שמסתמא לא ימצא עדים כשרים שידעו כל עסקיו, וגם לא ישבע שלא הרויח מפני שרוצה שלהבא יתנו לו עוד עסקאות, יצטרך לשלם את הקרן וגם את הרווח המשוער שסיכמו ביניהם, ועוד מסכמים ביניהם שאם יתן אחוז מסויים של רווחים מותר לו הנותן על השבועה ואין לו שום תביעות עליו. ונמצא שהנותן בטוח אף בחלק הפקדון בין בקרן ובין ברווח.

איסור ריבית, אבל לשאר דיני התורה דינו כפקדון, וממילא אינו נשמט בשביעית. ולפי זה גם יוכל הנותן לקדש בו אשה כשנותן לה את חלק המלוה, וגם יורשי הנותן שירשו עיסקא יטול הבכור פי שניים וכמו כל פקדון שהבכור נוטל פי שנים, ואין דינו כסתם הלואה שאין הבכור נוטל פי שנים שאינו נוטל בראוי כבמוחזק, ומטעם זה אינו נשמט. או אפשר שמכל מקום דינו כהלואה לגבי שאר דיני התורה אף שאסור ללוה להוציאו לצרכיו הפרטיים.

ב. אף אם נאמר שהחצי מלוה דינו כמלוה גמור, אף שיש ללוה הגבלה מסוימת, מכל מקום אפשר שכיון שיש עליו חיוב להתעסק בו, ואסור להוציאו לצרכיו, דינו כמלוה שיש עליה משכון שהמשכון משועבד לחוב, כמו כן העסק משועבד לחוב כמשכון, ואף שהכסף מונח אצל הלוה, מכל מקום הרי הוא כמלוה שקיבל משכון וחזר והפקידו אצל הלוה שאין שביעית משמטת את החוב, וכן נראה דעת הקצות החושן בס' סז סק"ב, שדן שם אינימא שאינו משמט כיון שהיו כמשכון שהמלוה הפקידו ביד הלוה, ומלוה על המשכון הרי אינו משמט, ולדעת כמה פוסקים אף אם חזר והפקידו אצל הלוה אינו נשמט.

יסוד זה שדין המלוה תלוי בשני נידונים אלו מצאנו גם בשער המשפט ס' רעח סק"ב, שדן שם אם הבכור נוטל פי שנים בחצי מלוה של העסקא, וכתב שם לדון מכח דהוי כפקדון ביד המקבל, ואף אם הוי כמלוה מכל מקום הוי כמשכון ביד הלוה.

והנה מצינו כמה פוסקים שחולקים על דעת המהר"ם וסוברים שחצי המלוה אינו נשמט. המהר"ח אור זרוע בשו"ת ס' לט והרדב"ז ס' אלף רפה כתבו שאינו נשמט משום שדינו כפקדון, הקצות בס' סז סק"ב גם כן סובר שאינו נשמט אלא שטעמו משום דהוי כמשכון, ובס' סו ס"ק לה כתב גם כן שחצי מלוה נקנה ב'אגב' משום דדמי למשכון, אלא שבתחילת דבריו כתב דהוי כפקדון, והאמרי בינה (ס' סג סק"ט) והעין יצחק (ח"א או"ח ס' כא) מפרשים בדעת הקצות שאינה נשמט משום דהוי כפקדון, אמנם באבני מילואים ס' צ סק"כ כתב שחצי המלוה דינו כמלוה על המשכון, ועיין בתומים ס' סז סק"ב שהביא גם כן דברי הרדב"ז, וכתב שנראין דבריו שאינו משמט.

הסוברים שחצי המלוה אינו נשמט משום דהוי כפקדון, מוכיחים כן מדברי הר"ף והרא"ש על הגמ' בב"מ דף קד דבעיסקא שמת המקבל יכול הנותן לגבות אף ממטלטלים של היתומים, וכתבו שם הטעם "כיון שגם הפלגא מלוה שייך לבעלים וכמו הפקדון ולא קנה להו אלא להתעסק בזה וכיון שמת הדר עיסקא למאריה" והיינו כמו שנתבאר שבעצם החצי מלוה שייך למלוה, וכמו הפקדון, אמנם ברש"י שם משמע שלא סבר טעם זה.

ועיין עוד בספר הלכות שביעית להגר"ב זילבר זצ"ל ס' י סעיף י בביאור הלכה שם שהביא הרבה פוסקים שחולקים על השו"ע וסוברים שהחצי מלוה אינו נשמט.

ואם כן נמצא שלהלכה הוי ספיקא דדינא, וכן כתב בשו"ת עין יצחק ח"א או"ח ס' כא שלהלכה הוי ספיקא דדינא אם הפלגא מלוה דינה כפקדון.

היתר עיסקא בזמנינו

יש לדון בהיתר עיסקא של זמנינו שנעשה רק להיתר איסור ריבית, אם הוא דומה לדיני העיסקא שבימי חז"ל.

והנה כתב הרידב"ז מסלוצק (בית רידב"ז על ספר פאת השולחן הלכות שביעית פ"י סוף סק"י) "שבזמן הזה לא שייך כלל ההיתר הזה, דדוקא בעיסקא שהיה אז שהיו הנותן והמקבל שותפים בסחורה והנותן ראה וידע חשבון מהסחורה ואם היה שכר והפסד היה לחצאין אז שייך דברי הרדב"ז הנ"ל, מה שאין כן בזמן הזה אחר תיקון מהר"ם ז"ל שהנותן הכסף אינו יודע כלל מהסחורה ומה עושה המקבל במעות, והשווה ביניהם חשבון ריוח כך וכך, ופוסל הנאמנות שלו כשלא הרויח, ואין המוכר יודע כלל מהסחורה ואינו יודע היכן הוא הסחורה ובאיזה עסק

4 והמחנה אפרים בסוף הספר (חידושים על הרדב"ז) תמה עליו איך פסק דלא כמהר"ם מרוטנבורג, וכתב שמדברי רש"י באמת משמע כהרדב"ז וכמו שנתבאר לעיל בשם הקצות.

נכנס המעות, לא שייך כלל שום היתר לענין שביעית ומחוייב לכתוב פרוזבול". ומדבריו נראה שלא חידש כן רק בחצי המלוה, אבל בחצי הפקדון מודה שאינו משמט.

ונראה שהרידב"ז סבר שהטעם שחצי מלוה אינו נשמט להרדב"ז, הוא משום שדומה למלוה על המשכון, (וכן נראה שם בתחילת דבריו כשדן בדברי התומים), ולכן סבר שרק אז שהיה המנהג שהמלוה היה יודע היכן היא הסחורה ובאיזה עסק הכניס המקבל את המעות שייך לומר שהמלוה סומך על זה שיש לו בידו משכון, וכמו כל משכון שהמלוה הפקידו ביד הלוה, ומכל מקום המלוה סומך דעתו עליה, אבל לדין שאין המלוה יודע היכן מונחים המעות ואין לו דבר מסוים שסומך דעתו עליה לא הוי כמשכון שנימא שאינו משמט.

אמנם יש לדון בזה, דמהיכתי תיתי שבזמניהם ידע הנותן היכן הוא הסחורה, שהרי כתב הרא"ש בתשובה כלל פח ס' א שאין המתעסק צריך להודיע לבעל העסק במה הוא מתעסק, ועיקר תקנת העיסקא היה שהמקבל עוסק לבד בעסק והנותן סומך על נאמנותו. וכן הקשה גם כן בספר משנה כסף בפרק נח אות ג ועיין עוד בספר דרך אמונה הלכות שמיטה פ"ט סק"ד.

עוד נראה שאם נאמר כהטעם הראשון, שבעצם העיסקא הוי כפקדון ביד המקבל אלא שהוא באחריות המקבל, אם כן לכאורה אין נפקא מינה אם יודע היכן המלוה השקיע את המעות, שהרי מכל מקום יש לו מעות או נכסים מסוימים שהם ברשות הנותן ובכל ענין דינו כפקדון. אלא שיש לומר שבעיסקא של זמנינו גם הטעם דהוי כפקדון אינו שייך כל כך, שהרי היום אין מקפידים כתיקון חז"ל בעיסקא שלא יוציאו המקבל 'למישתי ביה שיכרא', שהרי היום משתמש המקבל עם המעות כפי רצונו ומוציאו אף לצרכיו הפרטיים, ודמי לשאר מלוה שניתנה להוצאה.

וכן מצינו גם כן בשער משפט סוף ס' קד לענין חלוקת חובות כשיש כמה בעלי חובות, שיכולים בעלי חובות לגבות מהלוה אף כספי עיסקא, שאף שמן הדין עיסקא הוי כפקדון, והנותן קודם לשאר בעלי חובות, מכל מקום בזמנינו לא נהגו להקפיד אם הלוה יוציאם לצרכו, ולכן דינו כמלוה גמורה, ולפי זה יש לומר כיון שהנותן אינו מקפיד על המקבל, ומותר להלוה להשתמש בו לכל צרכיו, דינו כמלוה גמור וישמט בשביעית. (ופשוט שהאיסור של 'דלא לאישתי ביה שיכרא' אינו קשור לדין ריבית, שהרי בכל ענין אסור לקחת ריבית מחלק ההלוואה, ואת הריבית נוטל רק מחלק הפקדון, אלא שאסור 'למישתי ביה שיכרא' הוא דין ממוני בעיסקא, כדי שיהא בטחון למלוה על ההלוואה, או כדי שירויח יותר.) והנה אף שסברא זו לכאורה אמת היא, מלשון הרידב"ז לא משמע שזהו החילוק.

אמנם בשו"ת עין יצחק ח"א ס' כא נקט דשטרי עיסקא דידן דומה לכל דין עיסקא, ותלוי בפלוגתא אם החצי מלוה דינה כפקדון או לא, והוי ספיקא דדינא אף בזמנינו, ולא חילק כסברת הרידב"ז.

ועיין עוד בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד ס' פד שכתב חידוש גדול לענין בכור שאינו נוטל פי שנים במלוה של אביו, מטעם דהוי ראוי, הוא הדין בשטרי עסקאות שלנו על צד היתר עיסקא, כיון שהמלוה יכול לעשות בהם מה שירצה, ואף 'למישתי ביה שיכרא', אם כן אף חלק הפקדון אינו נקרא 'מוחזק', ואין הבכור נוטל בו פי שנים. אמנם דבריו צריכים עיון שהאיק אפשר דלענין ריבית הוי כפקדון, ומותר לקחת רווחים, ולענין פי שנים של בכור הוי כמלוה, ועיין בדברי סופרים (יור"ד ס' קעז סעיף לא) שנדחק בדבריו.

פיקוח על הבנקים

והנה היה מקום לומר שבהפקדות בבנקים יודה הרידב"ז שאינם נשמטים, שהרי כל חברה בע"מ אינה רשאית להשתמש בכסף לצרכים אישיים, שאינם לפי השיקולים העסקיים של החברה, לפי חוק החברות סעיף 11 (וחוק זה מחייב גם מדין תורה, מאחר שכל המלוה לחברה מלוה על דעת כן, שאם לא כן לא יהיה לו מהיכן לגבות חובו, שהרי בעלי החברה אינם ערבים לפרעון החובות), ובפרט בנק הנמצא תחת פיקוחו של המפקח על הבנקים, המונע ממנו לעשות כל פעולה "בדרך העלולה

כתיבת פרוזבול שלא מדעת המלוה

נדפס מתוך מאמר שהיה במערכת משמיטה קודמת

שאלה:

אדם שלוה ממי שאינו שומר תורה, ויודע שהמלוה יגבה ממנו את חובו לאחר השביעית, האם יכול לעשות פרוזבול שלא מדעת המלוה, כדי להצילו מאיסור לא יגוש.

תשובה:

א. לדעת החזון איש אפשר לכתוב פרוזבול שלא מדעת המלוה, כשהמלוה אינו יכול, או ששכח לכתוב פרוזבול. אבל בשם הגרי"ש אלישיב כתבו שאי אפשר לכתוב שלא מדעתו.

ב. אף לדעת החזון איש אי אפשר לכתוב פרוזבול עבור מלוה שאינו שומר תורה ומצות. ויש הרבה צדדים לומר שאפשר לכתוב אף עבור מלוה שאינו שומר תורה ומצות, וכן נוטה דעת השבט הלוי. ויתכן שאף לדעת החזון איש אפשר לכתוב עבור מי שאינו רשע להכעיס.

אף למילי, ואם כן אף פרוזבול אפשר לעשות על ידי שליח. עוד מצינו בחידושי הגרעק"א בריש פרק השולח שחולק על המהרי"ט, וסובר שכל דבר שנגמר בדיבור, כביטול הגט, נחשב למעשה, ואפשר לעשות על ידי שליח. ולפי דבריו בפרוזבול שהכל נגמר מיד כשמוסר השליח הדברים בשם משלחו, אפשר לעשות על ידי שליח. וכן המנהג שעושים פרוזבול ע"י שליח, וכמו שכתב בשו"ת להורות נתן ח"י סי' קיד ובספר שמיטת כספים עמוד קלו ובספר שבות יצחק דיני פרוזבול עמוד כ. ואם כן לכאורה אפשר לזכות את המלוה בפרוזבול שלא מדעתו.

תוספתא – דעת רבנן שכותבים פרוזבול שלא מדעת המלוה

איתא בתוספתא ב"ב פ"א ה"ז "כותבין... גזרי דינן ופרוזבולין שלא מדעת שניהם, ורבי אומר אין כותבין פרוזבול אלא מדעת המלוה". דברי התוספתא הובאו בחידושי הרשב"א בב"ב דף קסז ע"ב. ובאור זרוע פסקי עבודה זרה סי' קכ מבאר וז"ל: "דעת הלוח כולי עלמא לא פליגי דלא בעינן. כי פליגי דוקא בדעת מלוה דדילמא דעתו שתהא שביעית משמטת כדי לקיים מצות עשה". ומבאר מדבריו שלדעת רבנן אפשר לכתוב פרוזבול שלא מדעת המלוה, כיון שיש בה זכות למלוה שיוכל לגבות חובו ולא יעבור בלא יגוש, ולדעת רבי צריך דעת המלוה, שמא רוצה המלוה להשמיט את חובו. והלכה כרבנן, דקיימא לן הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו.

זכין מאדם שלא בפניו

עוד יש לדון אם מהני זכיה בפרוזבול, שהרי נחלקו הפוסקים אם זכין 'מאדם' שלא בפניו, דעת המרכבת המשנה בפ"ו מהלכות גירושין והקצות החושן בסי' רמג סק"ח ובאבני מילואים סי' לז סק"ב שאי אפשר לזכות 'מאדם' שלא בפניו, והיינו שאי אפשר להפקיע ממון אדם שלא בפניו אף אם הפקעה זו מועלת לזכותו של האדם. ואם כן היה מקום לומר שבכתיבת הפרוזבול מוסרים את החוב לבית דין, והוי כ'זכין מאדם' שאינו מועיל אף לזכותו.

אמנם יש לדחות דבנידון דידן תועיל זכיה, כיון שאין מוציאים שום ממון מהמלוה, אלא שנותנים זכות נגישה לבית דין על החוב, ואין בית דין נוגשים אלא בשביל המלוה, ועל ידי זה יכול המלוה לגבות את חובו לאחר שביעית. וביותר, לפי מה שפירש הרמב"ם בפירוש המשניות שביעית פ"י מ"ד שפרוזבול הוא מסירת מודעה לבית דין, ואין מוסרים החובות כלל לבית דין, אם כן ודאי אין שייך לומר בזה שאין זכין מאדם שלא בפניו.

אבל במפרשי התוספתא פירשו על דרכים אחרים, בחסדי דוד על התוספתא מפרש דמיירי לענין כתיבת טופס הפרוזבול, שיהיה מוכן בבית דין כשיבא המלוה לכותב, דומיא דגזרי דינן. וסובר רבי שאין לכותב, אפילו טופס, שלא מדעת המלוה, כיון דמחזי כשיקרא. ועל דרך זה מפרש אף במנחת יצחק על התוספתא. ומבאר הטעם שאין מטריחים בית דין לכתוב פרוזבול לשוא, שמא יפרע הלוח קודם השביעית. ובחזון יחזקאל מפרש שרבנן סוברים שביט דין כותבין פרוזבול למלוה אחר שמסר פרוזבול לפני הדיינים בעל פה. ולפי פירושים אלו אין הוכחה שאפשר לכתוב פרוזבול שלא מדעת המלוה, כשאין המלוה בא לבית דין.

וכן נראה לכאורה פשוט הלשון בתוספתא, שהרי מיירי שם גם משטרות נוספות שכותבים שלא מדעת, כגון כותבין שטר ללוה בלא מלוה, דמיירי לענין כתיבת השטר כדי שיהיה מוכן לצורך ההלוואה, ועל דרך זו יש לפרש בפרוזבול, שכותבים השטר לפני מסירת הפרוזבול שתהיה אחר כך. אבל מדברי האור זרוע נראה דמיירי לענין כתיבת הפרוזבול שלא מדעת המלוה כלל, שהרי כתב שדין זה תלוי אם המלוה רוצה בעצם עשיית הפרוזבול.

שליחות בכתיבת פרוזבול

והנה לכאורה נראה שאפשר לכתוב פרוזבול שלא מדעת המלוה, מדין 'זכין לאדם שלא בפניו', שניחא ליה למלוה שלא ישמט חובו, והבית דין זוכים עבורו ומוסרים את חובותיו אליהם, במקום שהמלוה עצמו ימסור להם את חובותיו. אלא שזכיה מדין שליחות, שהמזכה נעשה כשלוחו של הזוכה, והאחרונים נחלקו אם המלוה יכול למנות שליח לכתוב עבורו פרוזבול. דעת המהריק"ש בסי' סז סעיף יט שאין המלוה יכול למנות שליח, כיון שאינו מוסר לשליח דבר ממשי, רק מילי, ומילי לא מימסרין לשליח. וכן כתב בברכי יוסף או"ח סי' תלד סק"ה שלפי דעת המהרי"ט בשו"ת ח"א סי' קכז שאי אפשר להקדיש על ידי שליח משום דהוי מילי, הוא הדין שאי אפשר לעשות פרוזבול על ידי שליח. אבל הביא שבספר בתי כהונה סי' כד חולק וסובר שאפשר להקדיש על ידי שליח, והא דקיי"ל מילי לא מימסרין לשליח, היינו רק לענין שאין השליח יכול למסור לשליח אחר, אבל המשלח עצמו יכול למנות שליח

דעות האחרונים בכתיבת פרוזבול שלא מדעת

אבל לכאורה יש לדקדק שאין בית דין יכולים לכתוב פרוזבול שלא מדעת המלוה, ממה שכתב בשו"ת חתם סופר חלק חו"מ סי' קיג באחד ששלח מכתב לבית דין שמוסר להם חובותיו, וכתב שם שיכולים בית הדין לכתוב פרוזבול לשולח המכתב, כיון שגילה דעתו שהוא חפץ למסור להם את חובותיו, ויש להם לכתוב זמן הפרוזבול כהזמן שנכתב המכתב, ולא זמן כתיבת הפרוזבול, שהרי פרוזבול מאוחר פסול. ואם נאמר שאפשר לכתוב פרוזבול מדין 'זכין', אם כן יכולים בית הדין לכתוב זמן כתיבת הפרוזבול, מדין זכין, ומוכח מדברי החתם סופר שאין לכתוב פרוזבול מדין זכין. ואפשר לדחות, שאם שלח לבית דין שמוסר להם חובותיו, גילה בדעתו שאינו חפץ לעשות פרוזבול רק באמצעות מסירת החובות שמוסר במכתבו, ועל כן אין לבית דין לעשות פרוזבול מדין 'זכין'. בדומה לדרך זו כתב בשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' ריב דבנדון החתם

«המשך בעמוד הבא»

- 1 אמנם דעת הרמ"א ביו"ד סי' שכח ס"ג בשם תרומת הדשן שזכין מאדם שלא בפניו, שכתבו שאפשר להפריש חלה שלא מדעת בעל העיסה, במקום שההפרשה לזכות בעל העיסה, אף שמפקיעים את החלה מרשותו. ומטעם זה פסקו בשו"ת באר יצחק סי' א ובשו"ת חתם סופר סי' יא שאפשר למכור חמץ שלא מדעת הבעלים.
- 2 וכעין מה שכתב בשו"ת באר יצחק או"ח סי' א ענף ג שבמקרה שאחד מינה שליח בפירוש אין אחרים עושים לו שליחותו מדין 'זכין', שהרי גילה בדעתו שהוא מקפיד שיהיה בתורת שליחות, וכמו שכתבו התוס' בקדושין דף כג ע"ב ד"ה מהו. וכ"כ בשו"ת

עבורו, יוכל לגבות מהלויים שהם שומרי תורה ומצוות, והם ישלמו לו גם מחובתם המוסרית, ולא יצטרך המלוה להשתמש באמצעים משפטיים, וכן יוכל לתובעם בבית דין, ירצה המלוה שיכתבו עבורו פרובול, ואם כן אף שאין אנו סהדי שהוא רוצה בכך, מכל מקום גם אין אנו סהדי שאינו רוצה בכך, ויש לומר שגם זה בכלל זכין לאדם שלא בפניו, כיון שהוא מסכים למעשה המזכה. וכן כתב בשו"ת יד שלום (אונגר) סי' א בשם השיטה מקובצת בכתובות דף יא ע"א שלכך חוזר המשנה ואומר שאין חבין לאדם אלא בפניו, לומר שכל מקום שאין בזה חוב, נחשב לזכות, וזכין לאדם שלא בפניו. וכן מצדד בשו"ת ויען יוסף ח"א סי' רז אות ז שכל מקום שאין הפסד למי שמזכים לו, ואם היו שואלים אותו היה מסכים, הרי הוא בכלל 'זכין', ואין צריך שיהיה אנו סהדי שהיה מבקש את זה. ע"ש. אמנם דעת הנודע ביהודה בשו"ת מהדו' קמא אה"ע סוף סי' ע נראה שאין דין 'זכין' בדבר שאין בו לא חוב ולא זכות, שכתב שאי אפשר לזכות גט לאשה שזינתה, שאף שאין בו חוב, שהרי אסורה לבעלה ואין לה כבר שום זכות מתנאי כתובה, מכל מקום אף זכות אין לה. אך בנידון דידן נראה שזכות גמורה היא למלוה בכתובת הפרובול, שהוא ניצל מעבירה, ואף יוכל לגבות חובותיו, ויתכן לומר שאם היה מבין ענין פרובול היה מבקש שיכתבו לו. ואפשר לומר שאף החזון איש לא אמר שאי אפשר לזכות פרובול רק ברשע להכעיס, שאם יודיעו לו שכתבו פרובול עבורו, יתנגד לכך, אבל אדם שאינו שומר תורה מחמת חוסר ידיעה, אפשר לכתוב לו פרובול מדין 'זכין'.

כתיבת פרובול שלא מדעת המלוה והלוה

והנה בתשובות והנהגות ח"ב סוף סי' תשח כתב שאפשר שאין כותבים את הפרובול שלא מדעת המלוה והלוה, כיון שהפרובול לחובת הלוה. ולכאורה נראה מבואר כן בתוספתא הנ"ל לפי הגירסא שלפנינו שלדעת רבי כותבין את הפרובול רק מדעת הלוה. וכן גרס החסדי דוד. ולכאורה נראה הטעם שאם כותב שלא מדעת שניהם הרי הוא כתופס לבעל חוב במקום שחב לאחריו, שאין זכין לאדם באופן שיש בזה חוב לאחריו. וכן כתב הקצות בריש סי' קה שאין דין 'זכין' כשיש בזה חוב לאחריו. אמנם דבריו צ"ע שהרי לדעת התוס' בב"מ דף י' ע"א אף שליח המלוה אינו יכול לתפוס במקום שחב לאחריו, ואם כן איך יכול המלוה לכתוב פרובול על ידי שליח שלא מדעת הלוה, אלא על כרחך צריך לומר שעשיית פרובול אינה נחשבת 'חב לאחריו', כיון שאין עניין זה שייך ללוה כלל, אלא זכותו של המלוה היא למסור חובותיו לבית דין לגבותו, והלוה אינו חשוב בעל דבר בענין זה כלל. ובדרך זו כתבו האחרונים ליישב קושיית הקצות בס' סז סק"ו איך כותבין פרובול שלא מדעת הלוה, הרי שטר שנכתב שלא מדעת המתחייב פסול, מדין 'מפיהם ולא מפי כתבם', ומיישבים שאין הפרובול שייך ללוה כלל, אלא שהוא ממילא מפסיד, ולכן אין צריך דעתו. וכן משמע בשו"ת הריב"ש סי' שפב. ואם כן אין כתיבת הפרובול נחשבת 'חב לאחריו'.

סופר שולח המכתב סבר שע"י מסירת החובות במכתב נעשה פרובול כדין, וגילה דעתו שאינו חפץ למסור רק החובות שנעשו עד כתיבת מכתב זה בכתובת החובות, ולכן אין בית דין יכולים לכתוב פרובול על חובות שנעשו אחר כתיבת המכתב. ובספר שבות יצחק עמ' כג דקדק מדברי החתם סופר שאין לכתוב פרובול מדין 'זכין'. וכן הביא דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאי אפשר לעשות פרובול שלא מדעת המלוה, שאין לנו אלא מה שתקנו חכמים, שהמלוה עצמו או שלוחו ימסרו את החובות לבית דין.

זכיה לרשע כדי להצילו מאיסור מדין 'זכין'

ובספר נחלת אליהו (דושניצר) חידושי דינים אות קד כתב ששאל את החזון איש, אם אפשר לעשות פרובול שלא מדעת המלוה, והשיב לו שאם המלוה רוצה לעשות פרובול כדי שלא לגבות מהלוה באיסור ושכח, ניתן לעשות פרובול עבורו, אך אם המלוה רשע ואינו רוצה לעשות פרובול, ואם היו שואלים אותו אם לעשות פרובול עבורו, היה מסרב, לא אמרין זכין לאדם שלא בפניו, ואי אפשר לעשות פרובול עבורו. ולא אמרין שכיון שאם היה יודע שיש איסור ושכר עונש, היה רוצה שיעשו פרובול עבורו, נחשב לזכות, שאין הולכים רק לפי רצונו עכשיו, שאם היה יודע היה רוצה. וכן פסק בספר דרך אמונה הלכות שמיטה פ"ט סקצ"ט.

אכן בשו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ריח כתב שדעתו נוטה שאפילו רבי שחולק בתוספתא וסובר שאין כותבין פרובול שלא מדעת המלוה, מודה שאפשר לזכות פרובול לאדם שאינו שומר תורה ומצוות, שהרי אין הרשע רוצה שהחוב ישמט כדי לקיים המצוה, ובדאי רוצה בכתובת הפרובול, כדי שיוכל לגבות חובותיו בהיתר. ובדומה לדין המבואר ברמ"א באה"ע סי' א סעיף י שמזכין גט למומרת, כדי להצילה מאיסור אשת איש, והקשה באבני מילואים שם סק"ה לפי מה שכתבו התוס' בכתובות דף יא ע"א שזכין לאדם שלא בפניו, משום דאנו סהדי שהוא רוצה שנהיה שלוחין שלו, אם כן מומרת דשבקא היתרא ואכל איסורא, אנו סהדי שאינה רוצה שנהיה שלוחין לקבל גיטה, ומיישב על פי מה שכתב הקצות החושן בסי' קה סק"א דאין טעם דין 'זכין' משום אנו סהדי, אלא גזרת הכתוב שיכולין לזכות לאחר בדבר שהוא זכות, וממילא לא איכפת לן במה שהמומרת בעצמה אינה רוצה בגט, כיון שלמעשה זכות היא בשבילה להתגרש מבעלה כדי לינצל מעבירה. ולכאורה הוא הדין שזכות היא לרשע שיכתבו לו פרובול. ודברי החזון איש אינם רק לפי הראשונים הסוברים ש'זכין' הוא מטעם אנו סהדי, אבל לדעת הקצות בביאור דברי הרמ"א ש'זכין' הוא מגזרת הכתוב, הוי זכות למלוה במה שעושים לו פרובול להצילו מאיסור.

עוד יש לדון, שיתכן לומר שאם יסבירו למלוה שאם יעשו פרובול

אחיזרז ח"א סי' כח אות יז.

הריב"ז שאינו כמשכון מטעם זה. ועוד שהרי הבנקים משקיעים הרבה כספים בפרסומת ובמתנות לעובדים ובמשכורות גדולות אף שאין זה מוכרח שכל הנ"ל הוא לטובת העיסקא, והפיקוח הוא רק שלא יבזבזו את הנכסים בדברים שידוע שלא יועילו לבנק, ושיש לחוש שלא ישאר למפקידים מהיכן לגבות. אבל אין הם מקפידים דוקא שכל הכסף יהא מושקע לטובת העיסקא, ושלא ילך שום פרוטה לאיבוד. ואם כן שוב דומה למה שכתב השער משפט שאינו כפקדון כיון שמוציא את הכסף לצרכים אחרים, וגם מטעם משכון לא יועיל כיון שאין סומך דעתו שהמעות האלו לא יתבזבזו, אלא רק שבאופן כללי יהא לו מהיכן לגבות, ואם כן שוב יש לחוש לדעת הריב"ז שדמי לכל מלוה ומשמטת לכו"ע. ובכלל צריך עיון אם יועיל בבנקים ההיתר מצד מלוה על המשכון, שהרי הם משקיעים את הכסף אף בקרקעות, ואם כן הוי כמשכון קרקע שאינו מועיל לענין שמיטה.

לפגוע ביכלתו לקיים את התחייבויותיו או בניהולם התקין של עסקיו" (לפי פקודת הבנקאות סעיף 8א), אינו יכול להוציא כסף שלא לצורך השיקולים העסקיים של הבנק נמצא שדין העיסקא בבנקים דומה לעסקא של חז"ל שהפלאג מלוה משועבד לטובת הנותן ואסור 'למישתי ביה שיכרא'.

ואף אם נאמר שהטעם בחצי המלוה הוא משום דהוי כמשכון, יש לומר גם כן שאף בהפקדות בבנקים כיון שאסור להוציא לצורך פרטי הוי כמשכון שסומך דעתו עליה וכתיוקון חז"ל.

אמנם נראה שאין לסמוך על סברא זו מכמה טעמים, ראשית שהרי הבנקים לוקחים את הכספים ומשקיעים זאת בהשקעות שאינם נמצאים בעין וכגון הלוואות לגויים שלא בהיתר עיסקא, או מניות ואגרות חוב וכדומה, דהיינו השקעות אחרות שאינם בעין, ולא שייך לומר בהם שהכסף הוא כפקדון כיון שאינו בעין, וגם שייך שפיר דברי

סיכום את כל חובות הלקוח יחד בפנקסו, כדי לתבוע את החוב, הרי נעשה להלוואה³¹. ויש שכתבו שאם הסיכום לא נעשה כדי לתבוע את החוב, אלא לצורך אחר, כגון לצורך ניהול חשבונותיו³², או אם הקניית נרשמות במחשב, והסיכום נעשה באופן אוטומטי, החוב לא הופך להלוואה. אם החנוני תבע את הלקוח לדין, ובית דין חייב את הלקוח לשלם אך טרם כתבו פסק דין³³, ודאי שהחוב נשמט³⁴.

10. קרן גמ"ח שכספם מיועד לצרכי עניים, אין צריכים לכתוב פרוזבול³⁵, והכריעו הפוסקים שגם בחוב³⁶ לקרן המיועדת לשאר צרכי בני העיר,

כשקבעו זמן אחר ההקפה, או אפילו אם קבעו זמן פרעון בשעת הקניה, ודעתו נוטה שאפילו אם קבעו זמן בשעת הקניה דינו כזקיפה במלוה וכן משמע מסתימת לשון הרא"ש. ומה שכתבנו שקבעו זמן לשלם לפני ראש השנה, שאם קבעו זמן לאחר ראש השנה כתב הבית יוסף שדינו כמלוה לעשר שנים ואינו משמט.

31. כן דעת המרדכי בשבועות (סי' תשפ) והובאה ברמ"א כדעה שניה. המרדכי כתב כן כדי ליישב המשנה של המוכר בשר בראש השנה עם שיטת רבנן שהקפת חנות אינה משמטת, שהקפת חנות מיירי שרושם בפנקסו רק את המידה שלקח הלוך, והמשנה של מכירת בשר מיירי שרשם את סכום הכסף שהלוך חייב. ובתומים בסק"ז כתב שלא דוקא אם רשם בפנקס אלא אפילו אם סיכם בעל פה, שהרי המשנה מיירי במוכר בשר שהיה סבור שלא יעברו את החדש ויחול ראש השנה בו ביום ואם כן היה אסור לו לכתוב. עוד הוכיח התומים שאין צריך לסכם את כל החובות ביחד כמו שמשמע בלשון הרמ"א, אלא כל שפירש סך המעות של הקניה דינו כמלוה, וכמו כן אם יסכם הכל ביחד, אף על פי שעדיין לא סיכם כמה כסף חייב לו גם כן יחשב למלוה, וכן אם יקבע זמן פרעון מודה המרדכי שדינו כמלוה, אלא שהמרדכי סובר שאין צריך לקבוע זמן, ודי שיזכיר שווי הקניה במעות. אמנם הפאת השולחן בסי' כט סקנ"ה מיישב דעת הרמ"א.

32. כן חידש בספר הלכות שביעית (סי' י' כס"ד ס"ק נח) מצד הסבדא. וכדבריו נראה בביאור הגר"א (סק"ח) שמביא כמקור לשיטת המרדכי את הגמ' בב"מ דף עב ע"א בישראל שלוח מגוי ברבית והגוי התגייר, שאם זקפו עליו הקרן והרבית במלוה בהיותו גוי, אפשר לגבות הרבית אחר שנתגייר, שהזקיפה עושה כאילו הלוה חייב כבר את הרבית. ואם המלוה רק מסכם עבור חשבונותיו פשיטא שסיכום זה לא ישנה את מהות החוב. אמנם התומים שסובר שאין צורך לסכם כמה חובות יחד, אינו סובר כהגר"א, ויתכן שלדעת התומים אין את הסיכום נעשה לצרכים אחרים, יהפוך החוב להלוואה.

33. כי אם כתבו את הפס"ד שוב אינו משמט כמבואר בשו"ע (סז, ח) ובסמ"ע (ס"ק יז, ס"ק לא).

34. בחיוב קנס של אונס ומפתה נפסק בשו"ע סעיף טז שאם תבעו לדין נחשב החוב כזקפו במלוה. והסמ"ע בסק"ל מיישב הא דבאונס ומפתה צריך העמדה בדן ובהקפת החנות אין צריך, שאונס ומפתה הם חיוב שביט דין מחייב, לכן צריך העמדה בדן, מה שאין כן הקפת החנות. מוכח מזה שאם תבע החנוני את הלקוח בדן ודאי יחשב כזקיפה במלוה, דלא גרע חוב זה מקנס.

35. איתא בגמ' (גיטין לז, א) "יתומין אין צריכין פרוזבול, דר"ג ובית דינו אביהן של יתומין", ופירש רש"י (שם ד"ה אביהן) שהטעם הוא משום שב"ד: "ממונים עליהן ועל ממונם, והיו שטרותיהן כמסורים לבי"ד", ובגמ' (ב"ק לו, ב) נתבאר שמכות ב"ד ביחס לעניים: "אנן יד עניים אנן, דאמר ר' יהודה אמר שמואל יתומין אינו צריכין פרוזבול... דר"ג ובית דינו אביהן של יתומין", והעלה הרשב"א: "מהא דאמר רב יוסף אנן יד עניים אנן, דאמר רב יהודה אמר שמואל יתומים אינם צריכין פרוזבול, שמעינן דדין העניים כדין היתומים, ומי שחייב מעות לקופה של צדקה, אינו משמט", וכן נפסק בשו"ע (סז, ח) "יתומים קטנים שיש להם מלוה ביד אחרים, אין צריכין פרוזבול, מי שחייב לקופת הצדקה אינו משמט".

36. החובות נוצרו או ע"י שהקופה הלוותה כסף לאנשים, או כשאנשים הבטיחו לתרום כסף לגמ"ח או לצורך מצווה אחרת כמו לשיבה, והזקיפה את חובם להיות כמלוה, כ"כ בספר 'הלכות שביעית' מהגר"ב זילבר (סי' י', כס"ד קלט). אמנם, העה"ש (סז, ח) חולק על ה"ל" שביעית וסובר שבמקרה השני ודאי א"צ פרוזבול כי אפילו אם זקפו חובם במלוה התורמים עדיין חייבים מדין נדר וז"ל "ואפילו אם נדר צדקה לפני פלוני וזקפו עליו במלוה קודם שביעית יראה לי דחייב לשלם להעני דהא נדר הוא ובמה שזקפו עליו במלוה לא תפקיע שביעית את נדרו וכן אם נדר ליתן מתנה לפלוני אף שהוא עשיר אין שביעית משמטתו אף שזקף עליו במלוה מפני נדרו שעשה [כנלע"ד]".

37. כן פסק בשו"ת יחיה דעת (ד, סד) וז"ל: "נראה שהוא הדין לקופות המיוחדות לגמילות חסדים, שביט דין נחשב גם כן כמופקד עליהם לגבות חובותיהם, שהעולם עומד על גמילות חסדים, וכאמור 'אמרת עולם חסד יבנה', וכאילו נמסרו החובות לידי בית דין", והגם שלא הבנת את הראיה שהביא מהפסוק, עכ"פ כתב שכן פסקו מזבח אדמה (יו"ד ס"ו ס"ג, שלג), והתוספות שביעית, וכן פסק הגר"ב זילבר (ס"ק קמ) והביא (בביה"ל ד"ה 'מי שחייב') שכ"פ מזבח אדמה (ה"ל) וארץ חיים (ח"מ סז), והשיג על הכרעת הגר"ח נאה שסבר שגמח"ם צריכים לכתוב פרוזבול ככל אדם פרטי.

ובאמת מציוני מפורש לגבי דמי פדיון שבויים, שדינם כממון של העניים, וכמש"כ בשו"ת משאת בנימין (סימן ג) וז"ל: "מיד כשיגיע הממון הנגבה ליד הגבאי, זכה בהן העני והשבוי", והיינו משום שדין 'יד עניים' נאמר גם בדמי פדיון שבויים, ולכן קופה

דעת רוב הראשונים שאינה משמטת²⁴. ונחלקו האחרונים מה דעת המחבר בזה²⁵, וכיצד יש לפסוק לדינא²⁶. ולכן אם אחד קנה בחנות באופן חד פעמי (כי אם רגיל לקנות דינו מבואר בדין 7), וטרם שילם את חובו עד ראש השנה דינו תלוי במחלוקת האם החוב נשמט²⁷. יש מי שסובר שאף חנות העומדת להסגר תלויה במחלוקת האם החובות נשמטים²⁸.

9. כל חוב שאינו נשמט, אם עשוהו להלוואה, נשמט²⁹. ונחלקו הראשונים כיצד חוב נעשה להלוואה, יש סוברים באופן שקבעו זמן לשלם את החוב לפני ראש השנה, נחשב כהלוואה ונשמט³⁰, ויש סוברים באופן שהחנוני

24. דעת הרמב"ם ודעת הראב"ד נתבארו בהערה הקודמת. בכתובות דף נה ע"א איתא שתוספת כתובה לכתובה לענין שביעית. ורש"י ד"ה ולשביעית מפרש שכשם שכתובה אינה נשמטת (אלא אם כן פגמה) כן תוספת כתובה אינה נשמטת. ובתוס' שם (וגם בגיטין יח, א ד"ה מאימתי) הקשו על פירוש רש"י שאין צריך לומר שתוספת כתובה אינה נשמטת שהרי כל חוב שאינו הלוואה אינו נשמט, ולכן פירשו הגמ' בענין אחר. מבואר מזה שנחלקו רש"י ותוס' אם כל חוב שאינו מחמת הלוואה נשמט בשביעית. כדעת התוס' כתבו גם הרמב"ן (שם), ומטעם זה גם סובר כדעת הראב"ד, הריטב"א (שם), והר"ן (שם). גם הר"ש בפירושו על המשנה בשביעית פ"י מ"ב מביא את הירושלמי שהמשנה נאמרה בשיטת רבי יהודה כדעת הראב"ד. ומאידך, הר"י מיגש (הובא בשיטה מקובצת שם) סובר שאף חוב שאינו מחמת הלוואה נשמט. יש לציין שהגר"א בפירושו לירושלמי מחק את הגרסא שהמשנה של הקונה בשר כדעת רבי יהודה, אבל בשנות אליהו (מ"א) ד"ה הקפת חנות כתב "דכתיב כל בעל משה ידו וכו' משמע דוקא הלוואה".

25. הבית יוסף בסי' סז מביא שיטת הרמב"ם שהקפת חנות אינה נשמטת, וגם הרמב"ם שפסק שהקונה בשר בראש השנה ונתעברה השנה החוב נשמט. ומיישב שהרמב"ם סובר שכל חוב אף שאינו מחמת הלוואה נשמט, והקפת חנות אינה נשמטת, כיון שהדרך הוא שהחנוני אינו תובע מיד רק אחרי שנה או שנתיים, ולכן נחשב שזמן הפרעון אינו אלא לאחר שביעית, ודינו כמלוה לעשר שנים שאינה נשמט. אבל הקונה בשר באופן חד פעמי אין דעת המוכר להמתין זמן רב, ושביעית משמטת. האגרות משה (ח"ו ח"ב סי' יד) מקשה על הבנה זו, שא"כ למה סתם הלוואה שביעית משמטת לפי דעת הב"ב, והרי יגופת החנות גם שהדרך לתת אשראי להרבה זמן, בכ"ז אם בעל החנות רוצה יכול לנגוש הלוך, וא"כ שמיטה צריכה לשמט הקפת החנות מק"ו מסתם הלוואה משמטת, הגם שא"כ לתבוע ההלוואה בב"ד אה"כ המלוה זקוק למעות, ומפרש דברי הבית יוסף באופן אחר, שהקפת חנות אינה נשמטת כיון שהמוכר רוצה שהלקוחות ימשיכו לקנות אצלו, אינו תובע בכוח את לקוחותיו, ואינו לוחץ עליהם, ולכן אין הקפת חנות נכללת באיסור 'לא יגוש', אבל בסתם הלוואה אם המלוה זקוק למעות הוא ידרשם מהלוה. בשו"ע (סעיף יד) הביא המחבר רק את הדין שהקפת חנות אינה נשמטת, ולא הוסיף כלום, וכן השמיט את הדין של הקונה בשר בראש השנה. אבל הסמ"ע (ס"ק כו) הביא דברי הבית יוסף, ומשמע שהבין שהשו"ע פסק כמו הרמב"ם וכדרך שהסביר הבית יוסף. אמנם הפאת השולחן בסי' כט סק"ל סובר שהשו"ע חזר בו ממה שכתב בבית יוסף, והראיה שהרי כתב בסעיף ד "שאין שביעית משמטת אלא מלוה". גם התומים (בתחילת סעיף טו) סובר שאין הבית יוסף פוסק כהרמב"ם, רק מיישב דבריו, ולכן לא הביאו בשו"ע. במקרה שקבע החנוני זמן פרעון לפני ראש השנה, אין שייך טעם הבית יוסף בהקפת חנות שהחנוני מוכן להמתין שנה או שנתיים, ואם כן לדעת הרמב"ם שביעית משמטת. ולכאורה אף לפי ההסבר של האגרות משה שהחנוני אינו רוצה לתבוע את לקוחותיו, מכל מקום אם החנוני גילה דעתו שאינו מוכן להמתין עוד הרי החוב בכלל 'לא יגוש'. בנוסף לכך לדעת כל הראשונים אם החנוני קבע זמן פרעון, החוב הופך להלוואה.

26. כדעת הרמב"ם פסק בשו"ע הרב (הל' הלוואה סעיף לט). אבל התומים (סקט"ו, ובאורים סק"ז), פאת השולחן (סי' כט סק"ל), הב"ח (אות יט), הערוך השולחן (סעיף ח), ספר הלכות שביעית (סי' י' כס"ד ס"ג ובגמ' הלכה סעיף כא וסעיף כב) והדריך אמנה (פ"ט סקנ"ז), כולם פסקו שלא כהרמב"ם. בהגהות הריב"ז על הפאת השולחן (סעיף כא) פוסק שהמלוה יכול לתפוס משל הלוה ולהסתמך על הפוסקים שחולקים על הרמב"ם.

27. הטעם הוא שבאופן זה אין המוכר נותן אשראי לזמן רב, ולכן לפי הבית יוסף והסמ"ע הרמב"ם סובר ששביעית משמטת החוב, כיון ששביעית משמטת כל חוב אף שאינו מחמת הלוואה, כל שאינו דומה להקפת החנות. אבל לדעת החולקים על הרמב"ם כל חוב שאינו מחמת הלוואה אין שביעית משמטת.

28. כן כונה האגרות משה הנ"ל על פי מה שהסביר בדעת הרמב"ם, שהחנוני אינו רוצה לתבוע בכוח כדי לא להפסיד לקוחות, ולכן בחנות שעומדת להסגר אין לחנוני שום סיבה שלא לתבוע את החובות.

29. לשון המשנה: "הקפת החנות אינה משמטת ואם עשאה מלוה הרי זה משמט". לשון הר"ש בפירושו למשנה: "זקפו במלוה", וכן הלשון בטור ושו"ע. אמנם להלן יבואר דעת התומים שלפי המרדכי אין צריך זקיפה במלוה.

30. כן דעת הרא"ש בגיטין (פ"ד סי' יז) והטור (סי' סז). דיעה זו מובאת כדיעה ראשונה ברמ"א (סעיף יד). הקהלות יעקב (מכות סי' ד"ה והנה) הסתפק אם מדובר דוקא

לצאת ידי חובת כל הדעות³⁷, וכל זה בכסף שהוא בבעלות הקרן, אבל אדם שהפקיד כסף בקרן גמ"ח אפילו אם הקרן מלווה רק לעניים, צריך שהמפקיד או הממונה על הקופה⁴⁰ יכתוב שטר פרוזבול⁴¹.

המוטלים על ב"ד, שאז אע"פ שכספי הקופה מיועדים למצוות חשובות, החובות שחייבים להם דינם כחובות שחייבים לאדם פרטי. ולענין גמ"ח האהבת חסד (פרק טז) מאריך בגודל החיוב שיהיה קרן גמ"ח בכל עיר ועיר ומותר לקרן להלוות לעשירים הנצרכים כנ"ל כפי הסדר שכתב הח"ח (א, א) וא"כ נראה של"צ פרוזבול וכמו שפסקו היחיה דעת והלכות שביעית.

בעה"ש (שם) יש טעם נוסף שא"צ פרוזבול עבור החובות האלו "הקדשות בית הכנסת או צדקה לעניים אף על פי שאין דינן כהקדש כמ"ש בסי' צ"ה מ"מ חייב לשלם גם אחר שביעית דאין כאן מי שינגשנו ולא קרינא ביה לא יגוש" אבל צ"ע כי א"כ למה הרשב"א היה צריך לומר הטעם של "יד עניים"?

38. יש מצוה להלוות להם בכה"ג כמבואר באהבת חסד (א, א).

39. בשבות יצחק (פרק ה, הערה ח) כתב שכך הכרעת הגריש"א, שהגם שבדיעבד אם לא עשו כן החוב אינו נשמט, לכתחילה עדיף שיעשו פרוזבול.

40. למנהל קרן גמ"ח יש כח לכתוב פרוזבול גם ללא ידיעת המפקיד, כמבואר בשבות יצחק (שם סעיף ד) בשם המהריק"ש (אהלי שם סי' כד), והוסיף שכך שמע גם מהגריש"א.

41. שבאופן זה הגמ"ח הם שליחי המפקיד להלוות ללווה, אבל גם באופן שהמפקיד מלווה את הכסף לגמ"ח, והגמ"ח הם שמלווים לנזקקים, צריך לכתוב פרוזבול כיון שהמלווה הוא איש פרטי, וכמ"ש בספר הלכות שביעית (ביה"ל הנ"ל), וכן פסק בכס"ד ס"ק קמא).

אין צריכים לכתוב פרוזבול³⁷, וכגון שהקרן מלווה גם לעשירים שהם נצרכים³⁸, וכל זאת מעיקר הדין, אך לכתחילה רצוי לכתוב פרוזבול

שכספה מיועד לפדיון שבויים, פשיטא שאינה צריכה פרוזבול, ולכאורה יש להוכיח כשיטת שו"ת יחיה דעת והלכות שביעית, שגם קרנות המיועדות למצוות אחרות, אין השמיטה משמטת, מטעם הרשב"א (הנ"ל) שביט דין הם יד עניים, והיינו משום שמוטל על הבי"ד לדאוג לכל צורכי העניים, וא"כ ה"ה לשאר צרכי העיר שאם הם מוטלים על הבי"ד, ב"ד נחשבים בהם לאביהם של בני העיר, וכן מצינו בשו"ת הרא"ש (יג, ד) על אחד שאמר: "איני הפץ בקנס, אלא יהא לתלמוד תורה", ופסק שאינו יכול לחזור בו, כי זה דומה למש"כ בגמ' (ב"ק לו, ב) "יד עניים אנן", וזה משום שעל בי"ד מוטל לדאוג ללימוד התורה של בני העיר, ולכן ישיבה אינה צריכה לכתוב פרוזבול, וכנ"ל, וכן משמע משו"ת משפטי שמואל (סימן ח) שאם הקהל צריכים ס"ת, ב"ד אחראים על כך, ויש להם בזה דין 'יד עניים', וז"ל: "אבל בענין נדון דידן, שהוא ס"ת, ויש ספר תורה בקהל, פשיטא דלא זכו בו דנימא דלא מצי למהדר", ומשמע שאם לא היה ס"ת בקהל, היה לבי"ד דין 'יד עניים', וכנ"ל, וכן חילק בשו"ת הרמ"א בהדיא (סימן מח) וז"ל: "החשובים שבעיר דהווי יד עניים, היינו דוקא עניים המוטלים עליהם לפרנסם, אבל כאן דצוה לעניי ארץ ישראל, ולא מוטל על אותן שהיו אצל הצוואה, ולא שייך בזה למימר יד עניים אנן", וכן מוכח דעת מהרש"ח (שו"ת תורת חיים ג, קג) שכתב: "שנדר כן בפני הקהל ליתן לגבאים כדי לתת לעניים המוטלים עליהם, דכיון שכן ידם כיד העניים וזכו העניים מיד... אבל בגונא נדון דידן דגזברי עניי ארץ ישראל ליתנהו קמן, הוי כלא מטא ליד גזבר", וא"כ יש לחלק בין קופה שמיועדת לצרכי העיר המוטלים על הבי"ד של אותה העיר, כגון ת"ת, מקווה, צרכי עניים, ובקור חולים, לקופה שאינה מיועדת לצרכים

נוסחאות היתר עיסקא של הבנקים שנעשו לאחרונה

אמנם לאחרונה ישנם בנקים בארץ ישראל אשר הוסיפו בתנאי היתר עיסקא "שתמורת דמי העיסקא יקנה המקבל לנותן חלק בנכסיו ובעסקיו הקיימים של המקבל וכן בכל עסק שיקנה המקבל מכאן ולהבא יקנה כנגד דמי עיסקא עבור הנותן ויעסקו לטובתו של הנותן כך שבכל עסק שירויח בו המקבל הרי הוא רווח העסקא"⁵.

5. הוספה זו באה למצוא פתרון למקרה שהבנק יודע בדיוק את ההפסד של המקבל, וכגון כשאחד לוקח הלוואה מהבנק וקונה בה את מניות באמצעות הבנק, והבנק יודע בדיוק כמה היה ההפסד ואם כן אין הבנק יכול לדרוש ממנו שבועה שלא הרויח, ואם כן הרי אין יכול ליקח ריבית מהלווה על פי תנאי היתר עיסקא. וכן כדי שההיתר עיסקא יועיל גם לאדם שלוקח הלוואה מהבנק שלא למטרות רווחיות, שאי אפשר לומר שהשקיע הכסף בעסק והיה לו רווח. לכן כתבו האחרונים (עייני דברי סופרים סי' קעז, תורת ריבית פט"ז, ספר טעם ריבית ועוד) שיכתבו בהיתר עיסקא שהמקבל מקנה לנותן חלק בכל עסקיו בקנין כסף, על ידי כסף ההלוואה, ואם כן אף שבעיסקא זו ודאי

ואם כן נמצא שבמעוה האלו שנתן המפקיד לבנק, הקנה הבנק לנותן חלק מסויים מנכסיו תמורת דמי העיסקא, ואם כן הרי יש לנותן חלק באיזה נכס בכל מקום שהוא, ואם כן שוב שייך לומר שיש למפקיד פקדון ביד הבנק, וכל היכא דאיתא ברשותא דמרא איתא.

אמנם עדיין יש לדון בזה הרבה על פי מה שנתבאר שלא הוי כמשכון אלא כשהנותן יודע היכן העיסקא נמצאת, אבל כשאינו יודע אין דינו משכון, ואם כן הוא הדין אף שהעיסקא בעין, מכל מקום אינו יודע היכן הוא, גם יש לדון אם ההקנאה הוא גם על חלק המלוה, וכמו שמשמע מנוסח היתר עיסקא, או שהוא רק על חלק הפקדון, כפי שנצרך להתיר איסור ריבית. גם יש לדון שהרי המקבל מקנה לו חלק בעסקיו וזה כולל גם מניות ואג"ח דברים שאינם מוגדרים כחפץ או כקרקע בעין ושוב לא הוי כפקדון, ויש עוד לדון בזה הרבה ואכ"מ, וצריך עיון אם יש לסמוך על סברא זו.

שהיה לו הפסד אבל מכל מקום יכול להיות שבעסקים אחרים שיש לו למלוה חלק בהם היה לו רווח, וממילא יוכל ליתן הרווח למלווה.

בית הוראה לענייני ממונות "בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

בבית ההוראה ניתן יעוץ בדיני ממונות ע"י דיניי בית הדין ובית ההוראה ● סיוע בעריכת צוואות וחוזים ● בשפות עברית אנגלית יידיש וצרפתית ● בית ההוראה פתוח בימים א-ה בין השעות 13:40-15:30 ובימים שישי בין השעות 11:15-13:00
Les lundis et mercredis nous traitons vos questions en français ● טלפון 02-502-3637 דוא"ל: beisdin@neto.net.il

כמו כן ניתן מענה בענייני אורח חיים ויורה דעה ע"י מו"צ דלהלן:

13:45-14:15	הרב יצחק זאב רוזנבלט	יום א'
14:00-14:30	הגאון הרב ר' ישראל גנס	יום ב'
13:45-14:15	הרב אהרן הלוי וואזנר	יום ג'
13:45-14:15	הרב יצחק זאב רוזנבלט	יום ד'
13:45-14:15	הרב אהרן הלוי וואזנר	יום ה'

תשובות בענייני רבית בימי ראשון 14:30-15:30 ע"י הרב ר' פנחס וינד בעמח"ס 'ברית פנחס' על הל' רבית. ניתן לערוך היתר עיסקא במקום.

הדיינים יושבים בבית הוראה כדלהלן

יום א'	הרב אברהם בוטרמן והרב שלמה וייספיש והרב גבריאל לוברבוים
יום ב'	הרב יצחק בלחשן והרב אלחנן רזניק [גם צרפתית]
יום ג'	הרה"ג ר' יצחק שובקס והרב יצחק מרוקובסקי
יום ד'	הרב ברוך שובקס, הרב חיים הררי והרב אליה יפה [גם צרפתית]
יום ה'	הרה"ג ר' אברהם דרבמרדיקר, הרב אשר שפירא והרב שלמה פרץ
יום ו'	הגאון הרב נפתלי נוסבוים, הרב משה ויליגר, הרב דוד סעמיאטיצקי